

УДК 351.86:253:323

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.33>

Д. В. Вітер

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
Центру воєнно-наукових досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

О. О. Руденко

аспірант
Державного університету «Житомирська політехніка»

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ПИТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто та визначено теоретико-методологічні принципи та підходи сучасної парадигми стратегічного управління у сфері забезпечення національної безпеки. Акцентовано увагу на необхідності вироблення у межах стратегічного управління нових підходів і рішень до формування воєнної політики, політики науково-технічного і технологічного розвитку держави з урахуванням загальних тенденцій розподілу та співвідношення сил у світі, а також умов досягнення науково-технічного і технологічного лідерства безпосередньо залежить від інтенсивності наукових і науково-технічних революцій, зміни парадигм наукового мислення, темпів наближення нового технологічного устрою. Показано, що оборонне планування є складовою частиною системи державного стратегічного планування, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз національній безпеці у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави. Зроблено висновок про те, що у межах процесу стратегічного планування і прогнозування вирішується питання про необхідність розвитку того чи іншого нового виду або зразку озброєння та військової техніки, його вироблення, модернізації, прийняття на озброєння ЗС з урахуванням повного виробничого циклу, сервісного обслуговування, конкурентоздатності на ринку озброєння та військової техніки. Стратегічне управління, прогнозування і планування у цій сфері безпосередньо пов'язане з ресурсами держави в цілому та національної економіки зокрема, які, у переважній більшості випадків є обмеженими, а також здійснюють інколи визначальний вплив на темпи зростання національної економіки.

Ключові слова: державне управління, загрози, національна безпека, парадигма, стратегічне планування, стратегічне управління

Постановка проблеми. Стратегічне планування у військовій сфері, ширше – у сфері національної безпеки і оборони, – завжди ґрунтується на прогнозованому аналізі та визначенні глобальних тенденцій розвитку безпекового середовища (вплив чинників наукового, науково-технічного, технологічного розвитку), принципово

орієнтуючись на імовірність якісних змін у воєнному мистецтві, розвитку озброєння та військової техніки (матеріально-технічна сфера воєнної політики). Теоретичні засади стратегічного планування у воєнній сфері ґрунтуються на положеннях стратегії національної безпеки, воєнної доктрини, стратегічного прогнозування (Стратегічний оборонний бюлетень) та воєнної політики держави. Фактично стратегічне планування, як і воєнне

будівництво, і стратегічне прогнозування, є складовою воєнної доктрини, що визначає ступінь відображення нею основних положень стратегії національної безпеки, забезпечуючи процес своєчасного корегування доктринальних положень і стратегічних прогнозів шляхом послідовного та регулярного внесення необхідних змін, у тому числі передбачених випереджувальним прогнозуванням (перш за все, для подій, настання яких характеризується низьким ступенем імовірності, але які мають надвисокий ступінь ризику у випадку настання і розвитку), у документи стратегічного планування. Корегування стратегічних прогнозів та стратегічних планів у системі стратегічного планування передбачає організацію постійного моніторингу та аналітичної обробки масштабних кластерів інформації з усіх сфер. Такий процес набуває значення не тільки для корегування, але й для регулярної розробки нових стратегічних прогнозів як концептуальної основи стратегічного управління та планування, що потребує звернення до проблем розвитку сучасної парадигми державного управління.

Аналіз досліджень і публікацій.

Ґрунтуючись на доктринальному підході, за яким положення воєнної доктрини визначають теоретичні положення та окремі методологічні принципи стратегічного планування, фахівці пропонують концепцію "силового фону" як основу для розуміння сутності стратегічного воєнного планування. Згідно цієї концепції військові засоби загалом, і збройне насильство зокрема, стають все частіше силовим фоном для застосування інших силових засобів [1; 4; 6]. Як наслідок, характерним виявляється розуміння стратегічного воєнного планування як набору рішень керівництва, які ведуть до розробки спеціальних стратегій, призначених для досягнення кінцевих цілей, що зводить стратегічне планування до вибору керівництвом однієї конкретної стратегії (концепції, доктрини) національної безпеки на підґрунті визначення основних напрямів досягнення найбільш пріоритетних цілей, вибору максимально ефективних способів і засобів у встановлений відрізок часу [3; 7]. У даному випадку цілеорієнтова-

ний підхід до стратегічного планування суттєво обмежений веберовською теорією раціонального вибору й частіше за все не відповідає сучасним завданням стратегічного управління і планування у сфері забезпечення національної безпеки. Ураховуючи новітні загрози національній безпеці, актуальним питанням є дослідження сучасної парадигми протидії таким загрозам на основі принципів стратегічного управління, зокрема принципів стратегічного планування.

Метою статті є визначення теоретико-методологічних принципів та підходів сучасної парадигми стратегічного управління у сфері забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні засади стратегічного планування ґрунтуються на принципах цілепокладання та раціонального вибору (основні напрями досягнення поставлених цілей, способів і засобів їх досягнення; стратегій); управління ризиками (мінімізація ризиків). Цілепокладання у рамках стратегічного планування суттєво детерміновано суб'єктивним сприйняттям та оцінкою об'єктивної реальності, підпадаючи впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Внаслідок цього об'єктивна інтересів та пріоритетів конкретних соціальних груп у меті є обмеженою з огляду на конкретизацію ідеального. Згідно вимог теорії раціонального вибору та управління ризиками, цілі мають бути конкретними, вимірюваними та досяжними [2]. У цілях мають обов'язково враховуватись наявні та імовірні ризики, що, у тому числі, визначає ступінь досяжності цілей. В останньому випадку потребують уваги навіть ті ризики, які є малоімовірними, аналіз яких є невід'ємним від процесу стратегічного прогнозування і планування, забезпечуючи варіативність планів, програм, стратегій у межах компліментарного зв'язку структури цілей, способів і засобів їх досягнення.

Водночас стратегічне планування зіштовхується з важливою проблемою – ресурсним забезпеченням [3]. Вирішення цієї проблеми, яка полягає у визначенні оптимального рівня ресурсного забезпечення для досягнення стратегічної цілі з

урахуванням наявних ресурсів, є одним з визначальних компонентів стратегічного планування, перш за все, у сфері розробки стратегії безпеки і оборони держави, визначення умов, шляхів і механізмів її ефективної реалізації. У системі стратегічного планування ресурсний підхід реалізується на декількох ієрархічно структурованих рівнях: на основі визначення рівня забезпеченості всіма наявними національними ресурсами аналітично виділяється частка цих ресурсів, що спрямовується на забезпечення національної безпеки і оборони. Наступним є рівень ресурсного забезпечення воєнної безпеки держави, для підтримки якої визначається частка внутрішнього валового продукту (ВВП) для мирного та воєнного часу. За таких обставин набуває особливого значення політичний процес, який безумовно впливає на величину та розподіл частки ВВП, яка виділяється на забезпечення воєнної безпеки держави. Саме у загальній логічній схемі цього процесу формується підґрунтя стратегічного планування в єдиному комплексі розробки національної стратегії безпеки і оборони, в якому окремо вичленовується область стратегічного планування, в якому традиційний процес ний підхід доповнюється принципом Парето, застосування якого у процесі стратегічного планування передбачає [1; 8]:

– аналітичне визначення конкретних чинників, які здійснюються на процес визначальний вплив, із загальної кількості чинників та детермінант, під впливом яких відбувається процес;

– нехтування великою кількістю окремих подій у процесі аналітичного забезпечення вироблення і прийняття рішень.

Цей принцип суттєво впливає на еволюцію воєнно-політичних цілей і завдань, які формулюються воєнно-політичною елітою держави, сприяючи встановленню пріоритетів воєнної та воєнно-технічної політики держави, які формуються з урахуванням провідних тенденцій і перспектив науково-технічного і технологічного розвитку (науково-технічні революції) та лідерства у науково-технічному і технологічному розвитку. Ацент на зазначеному аспекті дає можливість забезпечити збереження

стабільності (резистентності) системи економічних відносин на рівні держав і регіонів під впливом формування та розвитку нових тенденцій у довгостроковій перспективі для забезпечення стійких і сталих умов науково-технічного і технологічного розвитку.

З токи зору методології стратегічного управління і стратегічного планування, забезпечення стабільності системи потребує синхронізації кластерів [8], оскільки характерним для організації кластеру є формування утворення, в якому внутрішні структурні зв'язки суттєво переважають зовнішні зв'язки між кластерами, завдяки чому кластери можуть розвиватись, рухаючись відносно друг друга з меншими зусиллями у порівнянні з зусиллями, необхідними для здійснення деформації (змін) самого кластеру. Однорідність кластеру залежить від обраного рівня дозволу, який становить ліміт однорідності та знаходиться у відповідності до сумарного узагальненого параметру. Водночас ієрархічна структура кластеру передбачає необхідність виділення для опису взаємодії кластерів груп пов'язаних змінних, що характеризують взаємодію кластерів з урахуванням чинників впливу, між якими існують нелінійні обмінні операції. Змінні параметри кластерів та істотні змінні середовища (у тому числі кластерної множини) мають великі кількісні значення, що фактично унеможлиблює вирішення завдання у вигляді системи диференціальних рівнянь у частинних похідних. Хоча прийняття найбільш істотних змінних у спрощеному описанні системи дає можливість знаходження частинних рішень. Ураховуючи, що для великих кластерів йдеться, як правило, про матрицю 100x100 (порядок може бути вищим), вирішення завдання за допомогою імітаційного моделювання також виявляється надскладним, якщо не неможливим, оскільки побудова імітаційної моделі передбачає застосування методу перебору, за допомогою якого намагаються варіантами компенсувати недостатність інформації про об'єкт моделювання як ціле.

Вирішення цієї проблеми знаходиться у площині раціоналізації рівня деталізації системи під час математичного моделю-

вання динаміки її поведінки [1]. Не зважаючи на складність реальної системи, у моделі системи як правило відображається декілька рівнів ієрархічної структури, кількість яких може обмежуватись трьома рівнями. Метою такої редукції є полегшення модифікації моделі у процесі синтезу (у даному випадку опис взаємодії не торкається фізичного опису кластеру).

Характеристики кластерів наповнюють матрицю їх взаємодії за максимальною кількістю варіантів з метою отримання співпадіння результатів (наслідків) імітаційної моделі з властивостями реальної системи, що моделюється. Це співпадіння розглядається в якості критерію аналітичного рішення завдання з імітаційного моделювання [3: 4]. Найбільш ефективним такий підхід до дослідження систем є у випадку наявності правил, що обмежують перебір варіантів, оскільки кількість варіантів для кластеру може характеризуватись безрозмірними величинами. Відповідно одним з головних завдань у дослідженні складних систем є пошук і встановлення правил, які обмежують перебір варіантів, що стає основою прийняття стратегічних рішень в умовах невизначеності та ризику, а також обмеженості ресурсів, зокрема фінансових.

Урахування останнього потребує звернення уваги на одне з головних питань стратегічного планування – масштаби фінансування (збільшення фінансування на науково-технічний і технологічний розвиток, розробку якісно нових видів ОВТ) та ефективність екстенсивного розвитку у сфері забезпечення обороноздатності держави [5]. Вирішуючи це питання, стратегічне планування зіштовхується з необхідністю вироблення нових підходів і рішень до формування воєнної політики, політики науково-технічного і технологічного розвитку держави з урахуванням загальних тенденцій розподілу та співвідношення сил у світі (зміни рівня конфліктності, співставлення воєнних потужностей різних держав, тенденції розвитку якісно нової повинно-політичної обстановки); воєнної потужності окремих держав, динаміки її змін, корельованої з обсягами фінансування видатків на воєнні потреби на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

Співвідношення воєнних витрат держави у співвідношенні з воєнними витратами інших держав, блоків, коаліцій з урахуванням регіональної диверсифікації аналітично забезпечує інтерпретацію абсолютних показників воєнних витрат у системі національної економіки. Порівняння абсолютних і відносних показників воєнних витрат держави з їх часткою у ВВП національної та світової економіки дає можливість не тільки прослідкувати основні тенденції розвитку системи ресурсного забезпечення розробки та виробництва новітніх зразків озброєння та військової техніки (ОВТ), але й прогнозувати загальні тенденції наукового і науково-технологічного розвитку держави. Відповідно, вирішується питання визначення пріоритетів використання ресурсів: закупівля новітніх зразків ОВТ чи розвиток промислового виробництва у системі оборонно-промислового комплексу держави. Визначення в якості пріоритету закупівлю новітніх зразків ОВТ передбачає встановлення прогнозованого максимуму використання фінансових ресурсів держави на середньостроковий період, можливостей, умов та наслідків перевищення встановленого максимуму у довгостроковій перспективі. Очевидно, що зростання фінансових витрат на закупівлю новітніх зразків ОВТ без розвитку власної науково-технологічної і промислово-виробничої бази, забезпечення розвитку інноваційних областей науки і техніки, наукоємних технологій тощо у довгостроковій перспективі негативно відобразиться на темпах соціально-економічного розвитку держави і національної економіки, суттєво знижуючи можливості розвитку таких ключових областей, як інноваційні і наукоємні технології. Вказаний пріоритет залишає державу у довгостроковій перспективі ефективних механізмів забезпечення національної безпеки та ведення боротьби у геополітичному просторі, адже провідні тенденції розвитку форм і способів ведення збройної боротьби, тенденції та перспективи розвитку глобального безпекового середовища вказують на те, що саме наукоємні технології, система наукового і науково-технологічного розвитку, побудована на інноваційних прин-

ципах й, у тому числі, забезпечуючи розробку, виробництво та впровадження якісно нових і ефективних зразків ОВТ, у горизонтах стратегічного управління, прогнозування і планування набувають вирішального значення з точки зору визначення воєнної потужності держави, яка орієнтується на досягнення науково-технічного лідерства.

Науково-технічне і технологічне лідерство є одним з головних, якщо не визначальним, пріоритетом політики провідних держав світу [4]. Реалізація цього пріоритету має на меті отримання безумовної переваги над іншими державами світу у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У сфері воєнно-технічного розвитку цей пріоритет також має на меті отримання воєнно-технічної переваги, що створює вирішальні умови забезпечення національної безпеки, досягнення успіху на ТВД, проведення зовнішньої політики в інтересах держави у геополітичному просторі. Досягнення науково-технічного і технологічного лідерства безпосередньо залежить від інтенсивності наукових і науково-технічних революцій, зміни парадигм наукового мислення, темпів наближення нового технологічного устрою. Це обумовлює зосередження головної уваги на досягненні лідерства у фундаментальній, університетській науці, розвитку новітніх технологій, пошуку інноваційних шляхів і механізмів забезпечення політичного і воєнно-технічного лідерства поряд із змінами основних доктринальних принципів застосування сили для досягнення політичних цілей. За таких умов застосування сили (у будь-якій формі) залежить від рівня розвитку фундаментальної науки та ступеня інтенсивності впровадження передових, інноваційних технологій. У сукупності це формує проблемну сферу вирішальних засобів реалізації воєнної політики та шляхів мінімізації загроз національній безпеці у воєнній сфері на основі вироблення сучасного підходу до стратегічного управління та планування.

Приймаючи до уваги актуальність воєнних загроз національній безпеці, а також ураховуючи, що оборонне планування є складовою частиною системи державного стратегічного планування, що здійсню-

ється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави, стратегічний підхід до оборонного планування потребує конкретизації та деталізації у межах функціонального планування розвитку озброєння та військової техніки в системі оборонного менеджменту.

Зокрема йдеться про те, що планування у системі оборонного менеджменту здійснює безпосередній вплив не тільки на розвиток структури Збройних Сил у цілому, але й на розвиток ОВТ зокрема [4; 5]. Оскільки процес планування спрямований на визначення і чітке формулювання кінцевої мети, вона обов'язково має відповідати конкретній політиці, що забезпечує гнучкість у досягненні поставленої цілі. Метою стратегічного оборонного менеджменту є поєднання зусиль у рамках всіх задіяних у процесі забезпечення боєготовності та боєздатності ЗС суб'єктів (оборонні інституції) в єдиному комплексі всебічного забезпечення підготовки держави до оборони, виконання ЗС поставлених завдань, підготовки техніки та озброєння. Водночас досягнення стратегічних цілей потребує раціоналізації процесу планування та розподілу державних ресурсів, їх ефективного використання, а також постійного контролю всіх етапів реалізації державних програм, що стосуються оборонного комплексу.

Раціоналізація процесу планування стосується, перш за все, процесу планування сил на основі спроможності, що передбачає: визначення вимог до спроможностей сил оборони; уточнення необхідних спільних оборонних спроможностей сил оборони за імовірними сценаріями їх застосування, розвиток яких потребує планування на середньо- та довгострокову перспективу і формування їх переліку; визначення недостатніх спроможностей, які підлягають створенню, а також існуючих спроможностей, які необхідно

розвивати; визначення надлишкових спроможностей, від яких необхідно позбавитись з метою вивільнення ресурсів [5].

Іншим напрямом в єдиному комплексі стратегічного планування є планування ресурсів, що передбачає: прогнозування вартісних показників необхідних спроможностей, ресурсів та видатків на потреби оборони держави; визначення потреби для створення необхідних спроможностей; оцінювання ресурсів, які необхідні для забезпечення утримання наявних спроможностей; формування переліку мінімально-необхідних спроможностей для максимального збалансування їх вартості з фінансово-економічними можливостями держави; визначення потреби в додаткових фінансових ресурсах для забезпечення розвитку критичних спроможностей; визначення альтернативних варіантів досягнення необхідних спроможностей сил оборони.

Раціоналізація стратегічних цілей планування потребує обов'язкового врахування ризиків та невизначеності, які впливають на програмні рішення під час розробки бюджету, планів закупівель, інших короткострокових планів, що має на меті досягнення високого ступеня реалістичності стратегічних програм, усунення дублювання планів використання та розподілу ресурсів, оптимізацію часових параметрів прийняття управлінських (перш за все, стратегічних) рішень та усунення конкуруючих потреб.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З появою та розвитком нових типів суспільств, суспільних відносин, гостро постає потреба у нових формах і способах збройної боротьби, засобах вирішення конфліктів і досягнення переваг над противником у протиборстві. Вирішальне значення у задоволення цих потреб відіграє науково-технічний прогрес, кожен з етапів якого виявляє якісно нові принципи розвитку форм і способів ведення збройної боротьби, маючи конкретним результатом розвиток нових, синтетичних технологій. Ці технології (як і загальні тенденції науково-технологічного розвитку, які виявляються з урахуванням інтелектуального потенціалу та прогнозуванням глобального безпекового сепе-

довища) фактично є основою стратегічного планування і прогнозування у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, а також отримання істотних переваг у можливому майбутньому протиборстві та збройній боротьбі. У межах процесу стратегічного планування і прогнозування вирішується питання про необхідність розвитку того чи іншого нового виду або зразку озброєння та військової техніки, його вироблення, модернізації, прийняття на озброєння ЗС з урахуванням повного виробничого циклу, сервісного обслуговування, конкурентоздатності на ринку озброєння та військової техніки. Стратегічне управління, прогнозування і планування у цій сфері безпосередньо пов'язане з ресурсами держави в цілому та національної економіки зокрема, які, у переважній більшості випадків є обмеженими, а також здійснюють інколи визначальний вплив на темпи зростання національної економіки.

Список використаної літератури:

1. Горбулін В. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В. Горбулін, А. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
2. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / Кол. авт. – К.: НАДУ, 2008.
3. Оборонна реформа: системний підхід до оборонного менеджменту: монографія / За заг. ред. А. Сиротенка. – К.: НУОУ, 2020.
4. Стратегічне управління та державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону: монографія / Д. Вітер, С. Горбачевський та ін. – К.: НУОУ, 2021. – 232 с.
5. Управління ризиками та змінами в системі стратегічного оборонного менеджменту: метод. посібник / Д. Вітер, В. Оліферук, М. Мигун. – К.: НУОУ, 2021. – 60 с.
6. Graham J., Amos B., Plumpre T. Governance principles for protected areas in 21-th century / Graham J., Amos B., Plumpre T. – Ottawa: IOG, 2003.
7. Governance: concepts and applications / Ed. J. Coreky. – Brussels: IIAS, 1999.
8. Garvey G. Public administration: the profession and the practice / G. Garvey. – York, NY: St. Martin's Press, 1997.

Viter D., Rudenko O. The modern of countering national security threats: issues of strategic management

The article examines and defines the theoretical and methodological principles and approaches of the modern paradigm of strategic management in the field of ensuring national security. Attention is focused on the need to develop new approaches and solutions within the framework of strategic management to the formation of military policy, the policy of scientific, technical and technological development of the state, taking into account the general trends in the distribution and balance of forces in the world, as well as the conditions for achieving scientific, technical and technological leadership directly depends on intensity of scientific and scientific-technical revolutions, changes in paradigms of scientific thinking, rates of approach of a new technological system. It is shown that defense planning is an integral part of the state strategic planning system, which is carried out with the aim of ensuring the defense capability of the state by determining the priorities and directions of the development of the defense forces, their capabilities, weapons and military equipment, infrastructure, training of troops (forces), as well as the development of relevant concepts, programs and plans taking into account real and potential threats to national security in the military sphere and the financial and economic capabilities of the state. It was concluded that within the framework of the process of strategic planning and forecasting, the issue of the need for the development of this or that new type or model of weapons and military equipment, its production, modernization, acceptance into service with the armed forces, taking into account the full production cycle, service maintenance, competitiveness on arms and military equipment market. Strategic management, forecasting and planning in this area is directly related to the resources of the state in general and the national economy in particular, which, in the vast majority of cases, are limited, and sometimes have a decisive influence on the growth rates of the national economy.

Key words: public administration, threats, national security, paradigm, strategic management, strategic planning.